

CẢNH NGÀY HÈ

(Bảo kính cảnh giới – bài 43)

A – MỤC TIÊU BÀI HỌC

Giúp HS :

– Cảm nhận được vẻ đẹp độc đáo của bức tranh ngày hè. Qua bức tranh thiên nhiên là vẻ đẹp tâm hồn Nguyễn Trãi với tình yêu thiên nhiên, yêu đời, nặng lòng với nhân dân, đất nước.

– Có kĩ năng phân tích một bài thơ Nôm của Nguyễn Trãi : chú ý những câu thơ sáu chữ dồn nén cảm xúc, cách ngắt nhịp 3/4 trong câu bảy chữ có tác dụng nhấn mạnh.

– Bồi dưỡng tình yêu thiên nhiên đất nước, tình cảm gắn bó với cuộc sống của người dân.

B – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

I – NỘI DUNG

1. Đặc điểm bài học

– Nằm trong mục *Bảo kính cảnh giới* (Gương báu răn mình) nhưng bài thơ này không nặng về giáo huấn, khuyên răn, triết lí mà lại thể hiện cảm xúc tinh tế của một tâm hồn rất thi sĩ.

– *Cảnh ngày hè* thiên về bút pháp tả nên hình ảnh thiên nhiên, cuộc sống hiện lên rất cụ thể, sinh động. Từ việc cảm nhận bức tranh thiên nhiên, cuộc sống, HS sẽ cảm nhận được vẻ đẹp tâm hồn tác giả.

– Bài thơ mang đặc điểm thơ Nôm Nguyễn Trãi :

+ Trong bài có một số từ cổ, GV cần dựa vào chú thích để giải nghĩa cho HS. Tuy nhiên nhìn chung từ ngữ trong bài thơ giản dị, dễ hiểu, HS có thể cảm nhận một cách trực tiếp.

+ Những câu thơ sáu chữ, cách ngắt nhịp 3/4 trong câu bảy chữ, nghệ thuật đối của thơ luật Đường mang giá trị biểu đạt, biểu cảm cần được phân tích sâu.

2. Trọng tâm bài học

– Vẻ đẹp bức tranh thiên nhiên, cuộc sống của ngày hè được gọi tả một cách sống động, cho thấy sự cảm nhận tinh tế, bút pháp nghệ thuật tài hoa của tác giả.

- Vẻ đẹp cuộc sống, tâm hồn Nguyễn Trãi :
- + Cuộc sống giản dị mà thanh cao
- + Tâm hồn : yêu thiên nhiên, tấm lòng ưu ái với dân, với nước.
- Nghệ thuật dùng từ, tạo dựng hình ảnh :
- + Từ ngữ giản dị, quen thuộc với những danh từ, động từ, tính từ giàu sức biểu cảm.
- + Sự hài hoà màu sắc, âm thanh của bức tranh thiên nhiên, cuộc sống.

II – PHƯƠNG PHÁP VÀ TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC

1. Phương pháp dạy học

- Để HS cảm nhận cảnh, tình trong bài thơ cần đưa các em vào môi trường quen thuộc của thiên nhiên mùa hè mà các em từng được tiếp xúc trong cuộc sống. Cảnh ngày hè trong bài thơ không hề xa lạ với HS.

- Có thể giảng bài thơ theo kết cấu hoặc giảng theo nội dung vấn đề. Dù giảng theo cách nào cũng cần làm nổi bật lên *bức tranh thiên nhiên, cuộc sống và vẻ đẹp tâm hồn Nguyễn Trãi*.

2. Tiến trình tổ chức dạy học

- Giới thiệu ngắn gọn xuất xứ bài thơ theo phần *Tiểu dẫn* : trích từ *Quốc âm thi tập* của Nguyễn Trãi. Tập thơ gồm 254 bài chia thành bốn phần, mỗi phần có nhiều mục như *Ngôn chí* (21 bài), *Mạn thuật* (14 bài), *Tự thán* (41 bài), *Tự thuật* (11 bài), *Bảo kính cảnh giới* (61 bài),... Riêng về mặt số lượng, *Bảo kính cảnh giới* chiếm gần một phần tư, có vị trí quan trọng trong tập thơ.

- HS đọc bài thơ (giọng điệu thể hiện tâm trạng thanh thản, vui, sáng khoái). GV giải nghĩa một số từ cổ theo gợi ý của SGK.

- Phân tích bài thơ theo hai nội dung :
- + Bức tranh thiên nhiên.
- + Vẻ đẹp tâm hồn (Bức tranh tâm trạng).

Khi giảng bức tranh thiên nhiên ngày hè nên kết hợp hỏi và gợi cho HS liên tưởng đến cảnh vật mùa hè mà các em từng tiếp xúc trong cuộc sống. Từ đó, HS sẽ thấy được sự cảm nhận tinh tế và bút pháp nghệ thuật riêng của Nguyễn Trãi.

a) *Vẻ đẹp bức tranh thiên nhiên, cuộc sống*

Thi nhân xưa đến với thiên nhiên thường bằng bút pháp vịnh, ở đây Nguyễn Trãi lại thiên về bút pháp tả. Hiện lên trước mắt người đọc là một *bức tranh ngày hè* rất sinh động và đầy sức sống.

– *Tính sinh động* của bức tranh được tạo nên bởi sự kết hợp giữa đường nét, màu sắc, âm thanh, con người và cảnh vật : màu lục của lá hoè làm nổi bật màu đỏ của hoa thạch lựu, ánh mặt trời buổi chiều như dát vàng lên những tán hoè xanh. Tiếng ve inh ỏi – âm thanh đặc trưng của mùa hè, hoà cùng tiếng *lao xao chợ cá* – âm thanh đặc trưng của làng chài.

Về thời gian, cảnh vật đang ở vào lúc cuối ngày (*lầu tịch dương* – lầu lúc mặt trời sắp lặn). Nhưng sự sống thì không dừng lại. Lưu ý cách tác giả dùng các động từ *đùn đùn, giương, phun*. Có một cái gì thôi thúc tự bên trong, đang ứa căng, đang tràn đầy, không kìm lại được, phải *giương* lên, phải *phun* ra, hết lớp này đến lớp khác. (GV có thể so sánh câu thơ tả cảnh ngày hè của Nguyễn Trãi : *Thạch lựu hiên còn phun thức đỏ* với câu thơ tả cảnh mùa hè của Nguyễn Du : *Đầu tường lửa lựu lập loè đơm bông* (Truyện Kiều). Cả hai thi sĩ tài ba đều có cái nhìn tinh tế đối với cảnh vật. Với từ *lập loè*, Nguyễn Du thiên về tạo hình sắc. Với từ *phun*, Nguyễn Trãi lại thiên về tả sức sống).

Cảnh vật ngày hè được miêu tả với hình ảnh rất đặc trưng : sen đã ngát mùi hương. Thêm vào đó là *cách ngắt nhịp 3/4* – cách ngắt không theo nhịp 4/3 của thơ luật Đường hoàn chỉnh đã tập trung được sự chú ý của người đọc, làm nổi bật hơn cảnh vật trong ngày hè :

*Thạch lựu hiên / còn phun thức đỏ,
Hồng liên trì / đã tiễn mùi hương.*

– Qua bức tranh thiên nhiên sinh động và đầy sức sống, chúng ta thấy được *sự giao cảm mạnh mẽ* nhưng *tinh tế* của nhà thơ đối với cảnh vật. Thi nhân đã đón nhận cảnh vật với nhiều giác quan : thị giác, thính giác, khứu giác và cả sự liên tưởng. Sự giao cảm mạnh mẽ không làm mất đi vẻ tinh tế của hồn thơ Úc Trai. Tác giả biết hoà màu sắc, âm thanh, đường nét theo quy luật của cái đẹp trong hội hoạ, trong âm nhạc, làm cho bức tranh thiên nhiên vừa có hình, vừa có hồn, vừa gọi tả, vừa sâu lắng. Khi nhà thơ viết : *Thạch lựu hiên / còn phun thức đỏ* thì sự kết hợp giữa động từ mạnh *phun* với từ *thức* (theo nghĩa là màu vẽ, dáng vẽ chứ không chỉ là màu sắc đơn thuần) thì câu thơ lại nghiêng về diễn tả trạng thái tinh thần của cảnh vật. Nguyễn Trãi đồng cảm với thiên nhiên mạnh mẽ nhưng tinh tế và sâu sắc là thế.

GV có thể so sánh mở rộng : cùng viết về cảnh mùa hè, các tác giả thời Hồng Đức đem đến người đọc một bức tranh với vẻ đẹp mộc mạc và có phần thô tháp :

*Nước nông sừng sục đầu rô trôi,
Ngày nắng chang chang lưới chó lè.*

(Lại vịnh nắng mùa hè – Bài 3)

b) Về vẻ đẹp tâm hồn Nguyễn Trãi

– Tâm hồn yêu thiên nhiên, tâm hồn yêu đời, yêu cuộc sống:

Ức Trai là nhà thơ của thiên nhiên : *Non nước cùng ta đã có duyên* (Tự thán – Bài 4). Trong hoàn cảnh nào tâm hồn nhà thơ cũng rộng mở đón nhận thiên nhiên : *Túi thơ chứa hết mọi giang san* (Tự thán – Bài 2).

Thật hiếm hoi và có phần đặc biệt khi ta gặp trong thơ Ức Trai một hoàn cảnh :

Rồi hóng mát thuở ngày trường

Thời gian rảnh rỗi, tâm hồn thư thái, thanh thản, khí trời mát mẻ, trong lành... Một ngày như thế trong đời Nguyễn Trãi đâu nhiều. Ông là người "thân" không nhân mà "tâm" cũng không nhân. *Một phút thanh nhàn trong thuở ấy* với Ức Trai đáng quý biết bao. Quả hiếm hoi mới có một hoàn cảnh lí tưởng đến thế – cả khách quan và chủ quan – để làm thơ, để yêu say cảnh đẹp.

Thiên nhiên qua cảm xúc của thi sĩ trở nên sinh động, đáng yêu và đầy sức sống, cội nguồn sâu xa là lòng thiết tha *yêu đời, yêu cuộc sống* của tác giả. Cảnh vật thanh bình, yên vui bởi sự thanh thản đang xâm chiếm tâm hồn nhà thơ. Âm thanh *lao xao chợ cá* dội tới từ phía làng chài hay chính tác giả đang rộn rã niềm vui trước cảnh *dân giàu đủ*? Tiếng cầm ve dăng dỏi hay là khúc nhạc lòng đang được tấu lên?

– *Tấm lòng ưu ái với dân, với nước* :

Nguyễn Trãi yêu thiên nhiên, nhưng trên hết vẫn là tấm lòng của ông tha thiết với con người, với dân, với nước. Thật hiếm hoi khi thấy Nguyễn Trãi có được những phút giây thanh thản. Ở đây ông có cả một *ngày trường* thưởng thức thiên nhiên với một tâm trạng lâng lâng, sáng khoái. Ức Trai tự dành cho mình quyền *Rồi hóng mát thuở ngày trường* bởi niềm mơ ước, bởi nỗi trăn trở giày vò, mục đích lớn nhất của đời ông đã được thực hiện : dân ấm no hạnh phúc.

Nhìn cảnh sống của dân, đặc biệt là người lao động – những dân chài lam lũ – được yên vui, no đủ, Nguyễn Trãi ước có được chiếc đàn của vua Thuấn để gảy khúc Nam phong ca ngợi cảnh :

Dân giàu đủ khắp đời phương.

GV cần lưu ý : Câu kết của bài thơ là một câu sáu chữ ngắn gọn, thể hiện sự dồn nén cảm xúc của cả bài. Điểm kết tụ của hồn thơ Ức Trai không phải ở thiên nhiên, tạo vật mà chính là ở con người, ở người dân. Nguyễn Trãi mong cho dân được ấm no, hạnh phúc : *dân giàu đủ*. Nhưng đó phải là hạnh phúc cho tất cả mọi người, mọi nơi : *khắp đời phương*.

Lí tưởng *Dân giàu đủ khắp đời phương* của Nguyễn Trãi với ngày hôm nay vẫn mang ý nghĩa thẩm mĩ và nhân văn sâu sắc.

3. Củng cố bài học

Trên cơ sở phần *Ghi nhớ*, củng cố bài học cả về nội dung và nghệ thuật bài thơ.

III – KIỂM TRA, ĐÁNH GIÁ – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

Giải bài tập phần *Luyện tập* : chú ý những nội dung chính.

– Vẻ đẹp cuộc sống của Nguyễn Trãi : giản dị, thanh cao, chan hoà với thiên nhiên, tạo vật.

– Vẻ đẹp tâm hồn : yêu thiên nhiên, yêu đời, yêu cuộc sống. Trong bất cứ hoàn cảnh nào cũng canh cánh bên lòng nỗi niềm ưu ái đối với dân, với nước.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

Lã Nhâm Thìn, *Phân tích, bình giảng tác phẩm văn học 10*, Sđd.
(Đọc bài *Bảo kính cảnh giới*, 43)